

Societas Porthan

Henrik Gabriel Porthan Agricola-tutkimuksen uranuurtajana

Kaisa Häkkinen

Aikamme arvostetuimpiin Agricola-spesialisteihin kuuluva Simo Heininen kirjoittaa vuonna 2007 ilmestyneen Agricola-elämäkertansa¹ alkusanoissa, että Mikael Agricola unohdettiin kuolemansa jälkeen. Hänen aikalaisensa ja seuraajansa Paulus Juusten kirjoitti hänestä kyllä suhteellisen laajan elämäkertakuvauksen Suomen piispain kronikkaan,² mutta tämä työ jäi viimeistelemättömäksi käsikirjoitukseksi, kun Juusten kuoli vuonna 1575. Heininen toteaa, että vasta nationalistinen 1800-luku kohotti Pernajan pojan kansallisten suurmiesten joukkoon.

Heininen on aivan oikeassa todetessaan, että Agricolasta tehtiin koko kansan tuntema merkkimies vasta autonomian ajalla. Akateemisissa piireissä Agricolan työn sisältö ja merkitys oivallettiin kuitenkin aiemmin, eikä Agricolaa unohdettu kokonaan. Hänet mainittiin lukuisissa historiallisissa tutkimuksissa jo 1600-luvulla, mutta vasta Henrik Gabriel Porthan³ oli ensimmäinen tutkija, joka määrätietoisesti luki, kartoitti ja kuvasi Agricolan suomenkielistä kirjallista tuotantoa ja arvioi sen merkitystä suomen kirjakielen kehityksen kannalta.⁴

Nykyään tiedetään, että Mikael Agricola toimitti painoon yhteensä yhdeksän suomenkielistä teosta vuosien 1543 ja 1552 välisenä aikana. Nämä olivat Abc-kirja, Rukouskirja, Uusi testamentti, Käsikirja, Messu, Piina, Daavidin psalttari, Veisut ja ennustukset sekä Pikkuprofeetat.⁵ Kaikki teokset painettiin Tukholmassa Amund Laurentssonin kirjapainossa, koska Suomessa ei tähän aikaan ollut vielä yhtään kirjapainoa. Teokset tulivat heti ilmestyttyään ahkeraan käyttöön, ja niiden sisältöä käytettiin monien myöhempien julkaisujen osana tai pohjana.

Ajan kuluessa ja suomalaisen kirjallisuuden vähitellen karttuessa käsitys Agricolan osuudesta hämärtyi. Julkaistu kirjallisuus oli yhteistä hyvää, jota jokainen halukas

¹ Simo Heininen: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki 2007.

² M. Pauli Juusten, *episc. quondam Ab. Chronicon : episcoporum Finlandensium, annotationibus et sylloge monumentorum illustratum*. Julkaistu alkuperäisteoksen näköispainoksena teoksessa *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* (jatkossa *Opera omnia*) 6–8, 1978–1983, edidit Porthan-seura, Turku.

³ Kari Tarkiaisen kirjoittama Porthanin tiivis elämäkerta löytyy *Kansallisbiografiasta* osoitteesta <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2599/>

⁴ Simo Heininen on lyhyessä artikkelissaan Porthan ja Agricola (*Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja* 77, 81–90) vuonna 1987 tarkastellut niitä selityksiä, kommentteja ja lähdeviitteitä, joita Porthan on lisännyt piispainkronikkaan. Heininen ei kuitenkaan käsittele Porthanin muuta tuotantoa artikkelissaan.

⁵ Kirjojen nimet alkuperäisen kirjoitustavan mukaan ovat *Abckiria* (1543?); *Rucouskiria* (1544); *Se Wsi Testamenti* (1548); *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista* (1549); *Messu eli Herran Ehtolinen* (1549); *Se meiden Herran Iesusen Christusen Pina* (1549); *Dauidin Psaltari* (1551); *Weisut ia Ennustoxet* (1551); *Ne Prophetat. Haggaj. Sacharla. Maleachi* (1552). Tässä artikkelissa käytetään yleisesti tunnettuja, lyhennettyjä ja modernisoituja nimiasuja.

saattoi käyttää ja muokata omiin tarkoituksiinsa sopivaksi. Varsinkin sen jälkeen, kun kirkollista käsikirjallisuutta oli uudistettu ja koko Raamattu ilmestynyt suomeksi vuonna 1642, Agricolan henkilökohtaiset ansiot kirjakielen uranuurtajana ja kirkollisen kirjallisuuden tuottajana painuivat taka-alalle. Vuoden 1642 *Biblian*⁶ esipuheessa kyllä mainittiin, että Uusi testamentti oli ensimmäistä kertaa julkaistu suomen kielellä vuonna 1548, mutta sen kääntäjästä ei kerrottu mitään. Paulus Juustenin kirjoittama piispainkronikka, jossa Agricolan julkaisutoiminnasta oli joitakin yksityiskohtaisia tietoja, julkaistiin ensi kertaa painettuna Ruotsissa vasta vuonna 1728.⁷ Siitä oli kyllä olemassa muutamia käsikirjoituskopioita, mutta niiden sisältö oli vain pienten piirien tiedossa.

Agricolan kirjallisiin ansioihin alettiin kiinnittää huomiota 1700-luvun loppupuolella, kun raamatunkäännöksen tarkistaminen ja korjaaminen tuli ajankohtaiseksi ja myös Suomen historiaa alettiin tutkia uudella tavalla kriittisesti. Tätä varten kerättiin Turun akatemian piirissä aineistoa, joka valaisi myös suomen kirjakielen syntyvaiheita. Työn keskeinen uranuurtaja oli suomalaissyntyinen tiedemies Carl Fredrik Mennander, josta vanhoilla päivillään tuli Uppsalan arkkipiispa.⁸ Sitä ennen hän toimi Turun akatemiassa ensin fysiikan ja sitten teologian professorina ja sitten Turun piispana. Hän oli maailmankuulun luonnontieteilijän Carl von Linnén oppilas ja aktiivinen tutkija, jota kiinnostivat monien eri tieteenalojen kysymykset. Hänen kiinnostuksensa erityinen kohde oli Suomen kirkkohistoria, jota valaisevaan lähdeaineistoon hänellä oli virka-asemiensa perusteella mahdollisuus tutustua perinpohjaisesti. Hän keräsi harvinaisia kirjoja ja käsikirjoituksia, ja hänellä oli hallussaan kopio Juustenin piispainkronikasta, jossa oli kuvattu reformaation etenemisen pääpiirteet ja Mikael Agricolan urauurtava työ. Mennander oli hyvin perillä suomalaisen Raamatun kääntämishistoriasta, ja Turun piispana ollessaan hän kirjoitti itse kuningas Adolf Fredrikille osoitetun omistuspuheen Raamatun kolmanteen⁹ laitokseen, joka ilmestyi Anders Lizeliuksen tarkistamana vuonna 1758.

Mennanderilla oli suuri joukko aktiivisia oppilaita. Yksi heistä oli Henrik Gabriel Porthan, josta kehittyi Mennanderin jälkeen paras suomalaisen kirjallisuuden asiantuntija. Ilmeisesti juuri Mennanderin ansiosta Turun akatemian kirjastonhoitajana ja myöhemmin professorina työskennellyt Porthan kiinnitti huomionsa Agricolaan ja hänen asemaansa suomenkielisen kirjallisuuden perustajana. Vuonna 1778 Porthan kirjoitti sanomalehteen *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* (myöhemmin *Åbo Tidningar*) artikkelisarjan, jossa hän käsitteli lyhyesti Raamatun suomentamisen historiaa. Tässä yhteydessä hän esitteli niitä Agricolan teoksia, jotka sisälsivät yhtenäisiä käännöksiä Raamatun osista, toisin sanoen Uutta testamenttia, Psalmtaria ja Vanhan testamentin profeettakirjoja.

⁶ *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu Suomexi*. Stockholmis Anno 1642.

⁷ Juustenin piispainkronikan vaiheita ja sisältöä on tarkastellut Simo Heininen teoksessaan *Agricolan perintö. Paulus Juustenin elämä*, Helsinki 2012, 151–166.

⁸ Kari Tarkiaisen kirjoittama Mennanderin tiivis elämäkerta löytyy Kansallisbiografiasta osoitteesta <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2258/>

⁹ *Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi*. Turusa 1758. Vuoden 1642 *Biblian* jälkeen seuraava suomenkielinen Raamattu oli Paimion kirkkoherran Henrik Florinuksen tarkistama ja toimittama *Biblia*, ns. Sotaraamattu, vuonna 1685. Tarkemmin esim. A. F. Puukko: *Suomalainen Raamattumme Mikael Agricolasta uuteen Kirkkoraamattuun*, Helsinki 1946, 203–210.

Porthan alkoi julkaista kommentein varustettua Juustenin piispainkronikkaa väitöskirjojen sarjana vuonna 1784, ja sarjan viimeinen eli 56. osa ilmestyi vuonna 1800. Kommenteissaan hänellä oli useissa yhteyksissä mahdollisuus puuttua Agricolaa koskeviin historiallisiin tietoihin ja myös Agricolan teoksiin. Agricolan elämäkertaa käsittelevä osuus alkoi vuonna 1797 painatussa väitöskirjassa, jota puolusti julkisesti pohjalainen Johannes Jacobus Estlander, mutta jo tätä ennen Agricola oli mainittu useita kertoja mm. Martinus Skytteä koskevassa osuudessa.

Piispainkronikan lisäksi Porthan käsitteli Agricolan teoksia soveltuvien osin myös muissa väitöskirjoissaan. Erityisen runsaasti on viittauksia Psalttarin esipuheessa olevaan jumalainluetteloon, joka oli tärkeä lähde suomalaisten muinaista taikauskoa käsittelevissä töissä. Sen osia on siteerattu kahdessa Christian Lencqvistin puolustamassa väitöskirjassa, joiden varsinaiseksi tekijäksi on usein arveltu Christian Lencqvistin isää, historiantutkijana tunnettua Erik Lencqvistiä.¹⁰ Sen lisäksi Porthan on käsitellyt eri yhteyksissä myös Agricolan julkaisemia kuvauksia Suomen historiasta ja kielioloista, samoin myös Agricolaa itseään koskevaa henkilöhistoriaa.

Åbo Tidningarin vuosikertaan 1796 Porthan kirjoitti kahdeksanosaisen artikkelisarjan, jossa hän käsitteli Suomen kirkon tarpeisiin julkaistua vanhinta kirjallisuutta. Sarjan useimmissa osissa käsiteltiin nimenomaan Agricolan tuotantoa. Juustenin piispainkronikassa oli Agricolan teoksista mainittu vain Rukouskirja, Uusi testamentti ja Psalttari, ja tätä luetteloa Porthan saattoi täydentää omien selvitystensä perusteella.

Agricolan nimi oli mainittu *Tidningarissa* jo ennen kuin Porthan alkoi kirjoittaa artikkelejaan. Vuoden 1772 helmikuussa lehti aloitti artikkelisarjan, jossa esiteltiin Suomen merkittävimpiä kouluja. Ensimmäisenä oli vuorossa Turun katedraalikoulu, ja maaliskuussa numerossa 12 päästiin koulun rehtoreihin. Heitä mainittiin nimeltä reformaatioajalta lähtien, ja ensimmäisenä oli maisteri Mikael Agricolan nimi.¹¹ Hänen kerrottiin olevan uusmaalainen, tulleen rehtoriksi vuonna 1539, piispan sijaiseksi (*Vice-Biskop*) vuonna 1548 ja piispaksi vuonna 1554. Muilta osin tyydyttiin viittaamaan Anders Rhyzeliuksen teokseen *Episcoposopia Sviogothica*.¹² Artikkelisarjan loppupuolelta käy ilmi, että sen kirjoittaja ei ollut Porthan, joka tähän aikaan kyllä toimi ahkerasti lehden toimituskunnassa, vaan Kokemäen kirkkoherra Henrik Paulinus. Porthan oli osallistunut artikkelisarjan tuottamiseen jäljentämällä sen johdannoksi piispa Jonas Fahleniuksen jälkeenjääneistä papereista löydetyn kuvauksen, jossa selostettiin opiskelun aloittamiseen liittyviä tapoja triviaalikouluissa vuoden 1675 tienoilla.¹³

---

¹⁰ Pentti Laasosen kirjoittama Erik Lencqvistin tiivis elämäkerta löytyy Kansallisbiografiasta osoitteesta <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2473/>

¹¹ Reformaation ensimmäisenä suomalaisena sanansaattajana mainitaan Juustenin piispainkronikan mukaan yleensä Peder (Pietari) Särkilahti, joka toimi katedraalikoulun rehtorina Mikael Agricolan saapuessa Turkuun vuonna 1528. Myös Wittenbergissä opiskellut Thomas Francisci Keijoi ehti opettaa koulussa ennen Agricolan tuloa rehtoriksi. Tarkemmin esim. Simo Heininen: *Die finnischen Studenten in Wittenberg 1531–1552*, Helsinki 1980, 20–21, 25.

¹² Porthan piti Rhyzeliuksen teosta epäluotettavana lähteenä. Hän toi tämän selväsanaisesti ilmi historiallista skepsismiä koskevassa väitöskirjassaan *De scepticismo historica* (1792; suomennettuna teoksessa *Henrik Gabriel Porthan. Valitut teokset* 1982, 280–290) samoin kuin eräissä muissa kirjoituksissaan osoittamalla virheellisiksi Rhyzeliuksen antamia tietoja.

¹³ Suova, Eino: *Aurora-seuran sanomalehti. Sanomalehtiopillinen tutkimus* 1952, 89, myös alav.

Porthan itse viittasi Agricolaan vuonna 1793 *Åbo Tidningarin* artikkelissa, jossa hän käsitteli Ruotsissa asuvia suomalaisia.¹⁴ Agricolan todistuksen mukaan Kustaa Vaasan aikana läheskään kaikki suomalaiset papit eivät osanneet ruotsia, ja tätä he käyttivät tekosyynä, jonka varjolla he kieltäytyivät saarnaamasta.

***Åbo Tidningarin* artikkelisarja Raamatun suomentamisen historiasta¹⁵**

Artikkelisarja alkaa Porthanin toteamuksella, että Raamatun suomentamisen tarve havaittiin heti reformaation alkuvaiheessa, ja työ lankesi taitavan ja ansioituneen Mikael Agricolan vastuulle jo siinä vaiheessa, kun tämä työskenteli Turun koulumestarina.¹⁶ Työ alkoi Uudesta testamentista, jonka Porthan kertoo tulleen painetuksi vuonna 1548 kahdessa osassa kvarttokokoisena Amund Laurentssonin kirjapainossa Tukholmassa.

Artikkelisarjasta voi alusta alkaen nähdä, että Porthan on perehtynyt myös Agricolan teosten sisältöön. Jo ensimmäisen sivun alaviitteessä Porthan huomauttaa, ettei Uuden testamentin kääntämiseen osallistuneista mahdollisista avustajista ole tietoa eikä Agricola itsekään näistä mainitse mitään. Hän toteaa myös, ettei tekstiä ole jaettu jakeisiin ja että kuvitus on runsasta erityisesti Ilmestyskirjassa. Kysymys siitä, mikä taho kirjan painatuksen maksoi, jää avoimeksi. Porthan arvelee, että kruunu ehkä jotenkin olisi sitä tukenut, mutta mitään dokumentteja hän ei asiasta ole löytänyt.¹⁷

Porthan on myös vertaillut Agricolan käännöstä mahdollisiin lähtöteksteihin. Hieman jäljempänä hän toteaa, että Uudessa testamentissa on raamatullisen tekstin lisäksi esipuheita, evankelistojen lyhyet elämäkerrat Hieronymuksen mukaan sekä etupäässä Lutherilta käännettyjä reunaselityksiä, jotka Agricolalla tosin yleensä ovat loppuhuomautuksina. Uuden testamentin esipuheesta Porthan toteaa, että se on otettu Lutherilta, joskin sitä on laajennettu lähes kaksinkertaiseksi, ja sen jälkeen tulee vielä toinen, Agricolan itsensä laatima esipuhe, jossa kerrotaan tekstin erikielisistä lähteistä ja valitellaan suomen kielen köyhyyttä ja kehittymättömyyttä. Porthan referoi Agricolan sanoja, joissa kerrotaan murrepohjan¹⁸ valinnasta ja käännöstyön motiiveista¹⁹. Hän panee merkille, että oman²⁰ esipuheensa lopussa Agricola kertoo lyhyesti kristinuskon tulosta Suomeen. Esikuvatekstejä koskevana omana havaintonaan Porthan huomauttaa,

¹⁴ *Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende Finnar. Opera omnia* 13, 63.

¹⁵ *Kort Historia om Finnska Bibel-Öfversättningen*.

¹⁶ Agricola palasi Wittenbergistä loppukevästä 1539 ja aloitti työnsä koulumestarina heti tämän jälkeen (Heininen 2007, erit. 106).

¹⁷ Agricolan teosten painoasuun, painotyön toteuttamiseen ja kirjojen kuvittamiseen liittyviä kysymyksiä on yksityiskohtaisesti käsitellyt Anna Perälä teoksessaan *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus* (Helsinki 2007). Perälä tulee aiempien tutkimusten ja omien selvitystensä perusteella siihen päätelmään, että Agricola kustansi teoksensa itse (mts. 151).

¹⁸ Agricola kertoo käyttäneensä enimmäkseen Varsinais-Suomessa puhuttua murretta mutta ottaneensa ”hädän tähden” sanastoa myös muista murteista (*Se Wsi Testamenti* 1548, 18–19; sivunumerot viittaavat vuonna 1987 valmistuneen näköispainoksen sivuihin).

¹⁹ Agricolan mukaan (*Se Wsi Testamenti* 1548, 16) suomenkielinen käännös oli tarpeen erityisesti niille papeille, jotka eivät osanneet latinaa eivätkä ruotsia. Tämä on samalla osoitus siitä, että papiston koulutus pohjassa oli reformaatioaikana melkoisia tasoeroja.

²⁰ Vaikka esipuhe suureksi osaksi on itsenäinen, sen alussa on noudatettu jonkin verran vuonna 1526 ilmestyneen ruotsalaisen Uuden testamentin esipuhetta, ja ristiretkien kuvauksessa on hyödynnetty Olavus Petrin kronikkaa. Tarkemmin Viljo Tarkiainen & Kari Tarkiainen: *Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki 1985, 187–188.

ettei Agricola ole orjallisesti jäljitellyt vuoden 1526 ruotsinkielistä Uutta testamenttia eikä vuonna 1541 ilmestynyttä ruotsinkielistä Raamattua.

Uuden testamentin jälkeen Porthan tarkastelee myös Psalttaria, joka ilmestyi vuonna 1551. Tästä hän panee erityisesti merkille runomuotoisen esipuheen, jonka hän arvelee edustavan vanhinta suomeksi kirjoitettua runonäytettä.²¹ Sen sisällöstä hän nostaa esiin kuvauksen hämäläisten ja karjalaisten muinaisista epäjumalista mainiten alaviitteessä myös muutamia aiempia tutkijoita (mm. Wexionius, Arctopolitanus), jotka olivat ammentaneet samasta lähteestä tietoa suomalaisten pakanallisesta muinaisuudesta.

Psalttaria koskeva katkelma varsinaisessa artikkelissa on lyhyt, mutta siihen liittyy laaja alaviite. Siinä Porthan toteaa, että tämän työn kohdalla avustajien käyttämisestä löytyy kirjallisia todisteita. Hän siteeraa esipuheen säkeitä, joissa Agricola antaa ymmärtää kääntäjiä olleen useita: *Muistas siis rukoollessas heitä, jotka tulkitsit suomeksi näitä. Turun kaupungis tapahtui se, Pyhän Lauritsan huoneesa. Sielläs poikan Kristian ilmein, kuin Herra näitä meidän kauttan tei.*²² Lisäksi Porthan siteeraa latinaksi Paulus Juustenin piispainkronikkaa. Siinä Juusten kertoo Psalttarin tulleen kokonaan käännetyksi Turun koulussa Juustenin johdolla, vaikka Agricola sitten painattikin teoksen omissa nimissään. Porthan tulkitsee tämän ristiriidan niin, että Agricola on ennen painattamista tarkistanut ja viimeistellyt Juustenin ja hänen oppilaidensa tuottaman pohjakäännöksen.

Psalttarin jälkeen Porthan selostaa profeettakirjojen käännöksiä, jotka ilmestyivät vuosina 1551 ja 1552. Hän luettelee pääpiirteittäin niihin sisältyvät kirjat ja esipuheet, mutta kiinnittää sisällöllistä huomiota vain runomuotoisiin esipuheisiin, joissa Agricola valittelee käännöstyön ongelmia. Kansan köyhyyden takia koko Raamatun kääntäminen näytti mahdottomalta, mutta aivan lopussa Agricola arveli voivansa kääntää vielä lisääkin, jos aiemmin tuotetut teokset menisivät kaupaksi. Agricolan teoksia koskeva artikkelisarjan osuus päättyy toteamukseen, että Agricolan ajan oikeinkirjoitus erosi monissa kohdin Porthanin oman ajan ortografiasta.

Sarjan seuraavassa osassa Porthan ryhtyy käsittelemään vuoden 1642 Biblian käännöstyötä ja toteaa vain lyhyesti, että myös Agricolan julkaisuja on käytetty hyväksi sen yhteydessä. Töiden suhteeseen hän ei tarkemmin puutu. Numerossa 15 on julkaistu aivan omana kokonaisuutenaan lyhyehkö latinankielinen runo Suomen muinaisista epäjumalista. Alaviitteen mukaan se on todennäköisesti sama runo, jonka Michael Wexionius kertoo olevan Sigfrid Aronus Forsiuksen sepittämä. Vaikka esitysjärjestys on hieman toinen kuin Agricolalla ja sisällössäkin on joitakin pieniä eroja, latinankielisen runon esikuvana on selvästi Psalttarin jumalainluettelo.²³

---

²¹ Porthan tarkoittaa tässä uusilla eurooppalaisilla runomitoilla kirjoitettua runoa, ei siis kansanrunoutta, jota tunnettiin tähän aikaan jo hyvin sekä suullisessa muodossa että kirjallisina muistiinpanoina. Agricolan omat esipuherunot, joita oli useita jo vuonna 1544 painetussa Rukouskirjassa, ovat knittelimittaisia. Porthan ei tarkastele Agricolan runoja suomalaista runoutta käsittelevässä väitöskirjasarjassaan *De Poësi Fennica*.

²² Runo on havainnollisuuden vuoksi kirjoitettu tässä ääntämistä vastaavalla tavalla, ei Agricolan ortografiaa noudattaen.

²³ Käännösten suhteesta tarkemmin esim. Annamari Sarajas: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa* (Helsinki 1956), 12–14.

***Åbo Tidningarin* artikkelisarja suomenkielisen seurakunnan tarpeiksi painetusta kirjallisuudesta**

Åbo Tidningarin vuosikertaan 1796 Porthan laati artikkelisarjan, jossa hän käsitteli vanhempina aikoina seurakuntien tarpeiksi painettua suomalaista kirjallisuutta.²⁴ Aloituserikkeli oli numerossa 14, joka ilmestyi huhtikuun neljäntenä päivänä. Otsikkoon liitetyn alaviitteen mukaan kirjoituksen ainekset olivat peräisin pääasiassa siitä arkkipiispa Mennanderin painamattomasta puheesta, joka vuonna 1775 oli pidetty Turussa järjestetyssä pappeinkokouksessa. Viitteen lopussa oli toivomus, että muutkin suomalaiset, joilla olisi hallussaan Suomen kirkkohistoriaan ja reformaatioon liittyviä kirjoituksia tai tietoa sellaisten olemassaolosta, lähettäisivät niitä toimituksen nähtäväksi.

Artikkelin alussa Porthan valittelee sitä, että keskiajalla suomalaisia käännytettiin pikemmin paavilliseen taikauskoon kuin oikeaan kristillisyyteen, koska käännyttäjät eivät aina osanneet maan kieltä ja olivat itsekin valistumattomia ja taikauskaisia. Ainoa Suomen seurakuntia varten painettu kirja oli katolinen messukirja *Missale Aboense*, joka painettiin Lyypekissä vuonna 1488. Vaikka kirja yleisesti ottaen muistutti muualla käytettyjä latinankielisiä messukirjoja, siinä tuotiin kuitenkin esiin työn teettäjät, Turun piispa Konrad Bitz, sekä Suomen ensimmäinen opettaja, Pyhä Henrik, joka laskettiin kuuluvaksi Ruotsin kansallispyhimyksiin.

Tämän jälkeen Porthan maalailee kaunopuheisesti, kuinka keskiajan pimeys ja taikausko vähitellen haihtuivat, kun reformaatio Kustaa Vaasan ansiosta alkoi tuoda valoa sekä hengelliseen elämään että tieteen harrastukseen. Ensimmäisenä vaikuttajana mainitaan Martinus Skytte, jota Porthan luonnehtii ensimmäiseksi evankeliseksi piispaksi.²⁵

Artikkelinsa toisessa osassa numerossa 15 Porthan pääsee Agricolaan asti. Hänen todetaan opiskelleen Wittenbergissä, palanneen Turkuun koulumestariksi eli rehtoriksi vuonna 1532²⁶ ja tulleen piispaksi Skytten jälkeen vuonna 1554. Hänet esitellään suomalaisen kirjallisuuden uranuurtajana, joka lähinnä Lutherin esikuvaa seuraten julkaisi Uuden testamentin ensi kertaa suomeksi vuonna 1548. Sen jälkeen Porthan selostaa lyhyesti Uuden testamentin kokoonpanoa samaan tapaan kuin aiemmassa artikkelisarjassaan.

Porthan viittaa myös Agricolan vuonna 1545²⁷ Ruotsin kirkon superintendentille Georg Normanille lähettämään kirjeeseen, jossa Agricola pyytää Normania tukemaan kirjan painatusta koskevaa, kuninkaalle osoitettua anomusta. Samassa kirjeessä hän valittelee koulutyön raskautta ja vertaa oppilaita kesyttömiin eläimiin. Kirjeen ajankohdasta ja

²⁴ *Anmärkningarna om de i äldre tider til Finska Församlingens tjenst genom Trycket utgifne Skrifter.*

²⁵ Todellisuudessa Skytte oli dominikaani, joka ei missään vaiheessa selvästi kääntynyt luterilaiseksi, vaikka toimikin aktiivisesti reformaation hyväksi mm. järjestämällä lahjakkaille nuorille kirkonmiehille opiskelumahdollisuuksia ulkomailla, etenkin Wittenbergissä. Tarkemmin esim. Heininen 2007, 40–43 ja tässä mainitut lähteet.

²⁶ Tässä kohtaa on artikkelissa painovirhe, oikea vuosi olisi 1539.

²⁷ Kirje on todellisuudessa päivätty 2.12.1543. Kirjeen alkuperäinen teksti ja suomennos on julkaistu liitteenä V. Tarkiaisen ja K. Tarkiaisen teoksessa *Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja* (1985), 306–311.

sisällöstä voi päätellä, että Uuden testamentin suomennos olisi ollut lähes painovalmiina jo useita vuosia ennen lopullista ilmestymistään. Porthan toteaa, ettei kuninkaalta mahdollisesti saadusta julkaisutuesta²⁸ ollut varmaa tietoa, mutta Agricolan omissa raha-asioissa ei näyttänyt olevan valittamista, sillä koulumestarin palkan ja kahden tuottoisan prebendan lisäksi hän nautti myös muita hänelle henkilökohtaisesti myönnettyjä etuja.

Uuden testamentin esittelyn jälkeen Porthan mainitsee lyhyesti Piinan eli Passion, vuonna 1549 julkaistun Kristuksen kärsimyshistorian, joka perustui neljän evankelistan kuvauksiin. Sen jälkeen on vuorossa vuonna 1551 painettu Psalttari, jonka osalta Porthan toistaa Juustenin piispainkronikan mukaan jo aiemmin kuvaamansa tekijänoikeuskiistan. Myös vuonna 1551 ilmestynyt Veisut ja ennustukset mainitaan, samoin vuoden 1552 puolella ilmestynyt pikkuprofeettojen kirja. Teosten kokoonpanoa koskeva selostus todistaa, että Porthan on selvästi ainakin silmäillyt niitä.

Artikkelisarjansa toisen osan Porthan aloittaa arvelen, että säilyneiden teosten lisäksi reformaation alkuaikoina olisi ollut olemassa myös suomenkielisiä aapisia ja katekismuksia, vaikka sellaisista ei tunnuttakaan yhtään säilynyttä kappaletta.²⁹ Hän viittaa Johannes Messeniuksen laatiman runomuotoisen kronikan tiedonantoon ja Agricolan Psalttarin esipuheeseen, jossa Agricola itse kertoi suomeksi ilmestyneistä teoksistaan. Johannes Messenius oli maininnut Agricolan kääntäneen nimenomaan Lutherin katekismuksen suomeksi, mutta asia jää avoimeksi, koska kukaan ei ollut sellaista teosta kertonut nähneensä omin silmin.

Agricolan Rukouskirjaa koskevat tiedot perustuvat selvästi silminnäkijän todistukseen. Porthan kertoo, että teos on painettu oktaavokokoisena Amund Laurentssonin kirjapainossa Tukholmassa vuonna 1544. Hän kuvaa teoksen rakennetta ja sisältöä sekä toteaa sen alkuosassa käytetyn suomen lisäksi myös latinaa. Hän kiinnittää huomiota sellaisiin sisältöaineisiin, jotka selvästi olivat peräisin katoliselta keskiajalta, mm. pyhille marttyyreille osoitettuihin rukouksiin ja heidän muistopäiviinsä sekä rukoukseen, jossa pyydetään nopeaa vapautusta kuoleman jälkeisestä kiirastulesta. Hän kommentoi myös eräiden muiden rukousten epäilyttäviä yksityiskohtia ja siteeraa Agricolan käyttämiä sanamuotoja.

Artikkelisarjan kolmannessa osassa Porthan siirtyy käsittelemään jo Agricolan seuraajia, mm. Jacobus Finnoa ja Paulus Juustenia, mutta hän palaa Agricolaan tarpeen mukaan. Suomalaisia kirkkolauluja käsitellessään hän tuo esiin Johannes Schefferuksen ajatuksen, että Agricola olisi jo suomentanut jonkinlaisen virsikokoelman ennen Finnon virsikirjan³⁰ valmistumista, mutta hän itse epäilee suuresti tällaista tietoa ja toteaa, ettei

---

²⁸ Tukea ei sillä erää tullut, eikä Normankaan ilmeisesti pyrkinyt asiaa edistämään.

²⁹ *Abckirian* säilyneitä osia on löydetty vasta paljon Porthanin aikaa myöhemmin. *Abckirian* alkurunossa on myös se tekstinkohta (*Alcu oppi*), jonka on arveltu viittaavan suomalaisen katekismuksen nimeen. *Abckirian* osien löytöhistoriaa ja eri painosten säilyneitä katkelmia on kuvannut Aarni Penttilä esittelytekstissään, joka sisältyy Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1971 julkaisemaan näköispainokseen.

³⁰ Finnon virsikirja painettiin todennäköisesti vuonna 1583, joka tapauksessa vasta noin neljännesvuosisata Agricolan kuoleman (1557) jälkeen. Finnon virsikirjan näköispainoksen on toimittanut Pentti Lempiäinen (1988), joka julkaisun jälkisanoina on käsitellyt virsikirjan syntyhistoriaa ja ajoituskysymyksiä.

mitään sellaiseen viittaavaa ole tullut hänen näköpiiriinsä. Sen sijaan Agricolan rukouskirjassa hän on havainnut suomennoksen yhdestä³¹ tunnetusta laulusta, nimittäin helluntaihymnistä *Veni Creator Spiritus*, joka Agricolalla alkaa sanoilla *Tule Luoja, Pyhä Henki*. Lisäksi Porthan toteaa, että Agricolalla on ensimmäinen säkeistö virrestä *Oo puhdas Jumalan Karitsa*, jonka sijaintipaikkaa hän ei mainitse tarkemmin. Säkeistöä ei löydykään Rukouskirjasta, vaan se on vuonna 1549 painetussa Messussa *Agnus Dein* jäljessä. Porthan ei vielä tässä yhteydessä mainitse Messun olemassaolosta, vaikka sekin on hyvin ollut hänen tiedossaan. Messu kuuluu näet niihin teoksiin, jotka Agricola itse mainitsee luetellessaan kirjallista tuotantoaan Psalmtarin esipuheessa. Sen sijaan Porthan viittaa vuonna 1549 painettuun Käsikirjaan, jossa suomalaisten virsien puutteessa kehoitettiin laulamaan latinan- tai ruotsinkielisiä kirkkolauluja esimerkiksi hautaamisen yhteydessä. Ilmeisesti Porthan on omin silmin tarkastellut myös messuvirren säkeistöä, sillä hän toteaa sen kokoneen melkoisia rakenteellisia muutoksia ennen kuin se oli päässyt hänen oman aikansa virsikirjaan.

Porthanin artikkelisarjan aineisto on järjestetty pitkälti aihepiirien mukaan, ja kirkkokäsikirjoihin hän pääsee varsinaisesti toukokuussa numerosta 20 lähtien. Hän toteaa, että Käsikirja kasteesta ja muista kristikunnan menoista ilmestyi Amund Laurentssonin kirjapainosta kvarttokokoisena vuonna 1549. Kirjassa ei mainita kääntäjän nimeä, mutta Messeniukseen ja Schefferukseen viitaten Porthan toteaa, että se on epäilemättä ollut jo monissa muissakin tehtävissä ansioitunut Agricola. Käännöksen hän arvioi perustuvan ensisijaisesti vuosina 1541 ja 1548 painettuihin ruotsalaisiin käsikirjoihin, mutta hän tunnistaa myös aineksia, jotka puuttuvat ruotsalaisista käsikirjoista. Sellainen on esimerkiksi ennen kasteen kaavaa oleva, kummeille ja muille läsnä oleville suunnattu kehotuspuhe. Hän kiinnittää huomiota myös käsikirjassa kuvattuihin tapoihin, jotka olivat jäänteitä keskiajalta, kuten esimerkiksi suolan antamiseen kastettavan lapsen suuhun, käden pitämiseen kastettavan lapsen pään päällä ja polvistumiseen Isä meidän -rukouksen aikana. Porthan huomaa Agricolan lisänneen vihkikaavan edelle joukon sääntöjä ja ohjeita, joita ei ollut ruotsalaisissa käsikirjoissa.³² Niistä käy ilmi mm. se, että sulhasen piti olla vähintään 15-vuotias, mutta morsiamelle riitti 14 vuoden ikä. Hautaamista koskevissa ohjeissa Porthan havaitsee jälleen keskiajan kaikuja, kun niissä hyväksytään esirukousten lukeminen vainajan puolesta.

Artikkelisarjan viimeisessä osassa käsitellään messua eli jumalanpalvelusjärjestystä. Porthan toteaa, että Agricola painatti Tukholmassa vuonna 1549 kvarttokokoisen Messun, joka oli ajan tavan mukaan kaunistettu monenlaisin puupiiroksin. Tässäkään teoksessa ei kääntäjää ole mainittu nimeltä, mutta tällä kertaa Porthan ei kiinnitä asiaan huomiota. Hän referoi lyhyesti teoksen sisältöä ja toteaa, ettei se saarnan jälkeiseltä osuudeltaan juurikaan eronnut hänen oman aikansa jumalanpalvelusjärjestyksestä. Sen sijaan alussa oli poikkeavia osia, mm. opastusta ehtoolliselle aikoville ja papin latinankielinen rukous. Varsinaisen messukaavan jälkeen oli lukukappaleita Vanhasta

³¹ Tosiasiassa laulujen suomennoksia on enemmän, mutta niitä on vaikea tunnistaa ja erottaa tavanomaisista rukouksista. Hyvä yleisesitys vanhimmista suomenkielisistä kirkkolauluista ja niiden esiintymisestä 1500-luvun kirjallisessa aineistossa on Erkki Tuppuraisen ja Jorma Hannikaisen toimittama kokoelma *Suomenkielisiä kirkkolauluja 1500–1600-luvuilta* (Kuopio 2010).

³² Näitä ”reguloita ja ojennuksia” on tarkemmin käsitellyt Jyrki Knuutila artikkelissaan *Regulat ja oienuxet*. Vuonna 1549 annetut ohjeet avioliiton solmimisesta ja siinä elämisestä. *Teologinen aikakauskirja* 4/1988.

testamentista sekä neljä ensimmäistä lukua Genesiksestä, joita vaihtelun vuoksi saattoi käyttää tavanomaisten evankeliumitekstien asemesta. Teoksen lopussa olevan Litanian eli yleisen kirkkorukouksen Porthan toteaa paljon laajemmaksi ja sanamuodoltaan erilaiseksi kuin hänen omana aikanaan käytetty vastaava rukous.

Agricolaa koskevat maininnat Porthanin väitöskirjoissa

Mikael Agricolaa koskevia mainintoja on erityisen runsaasti Porthanin pääteoksessa eli Juustenin piispainkronikkaa käsittelevässä väitöskirjasarjassa *Chronicon Episcoporum Finlandensium*.³³ Martinus Skytten kohdalla hänet mainitaan niiden nuorten miesten joukossa, jotka piispan ansiosta pääsivät opiskelemaan ulkomaille. Porthan siteeraa myös Agricolan vuonna 1543 Georg Normanille lähettämää kirjettä, jossa hän mm. pyytää tietoja pappien taloudellista asemaa ja arvostusta koskevista suunnitelmista.

Agricolan elämäkertaa koskevassa osuudessa Porthan kyseenalaistaa Rhyzeliuksen antaman tiedon, jonka mukaan Agricolan isä Olav olisi ollut Särkilahden kartanon kalastaja.³⁴ Jäljempänä hän toteaa myös, etteivät mitkään hänen tuntemansa tiedot vahvista sitä Rhyzeliuksen esittämää arvelua, että kuningas olisi lähettänyt Agricolan Lappiin opettamaan ja käännyttämään pakanuudessa eläviä lappalaisia.

Agricolan kielen vakiintumattomuuden osalta Porthan siteeraa Agricolan omia sanoja Uuden testamentin esipuheesta: ”Että tämän maan kieli oli ennen näitä aikoja juuri vähä ja lähes ei mitäkään kirjoisa eli pokstavisa pruukattu taikka harjoitettu, niin ota nyt tämä, ehkä kuinka kaltainen hän olis, otollisesta Herran puolesta.” Porthan toistaa myös Psalmtarin esipuheen kohdan, jossa aiemmat [Rukouskirjan] psalmikäännökset todettiin monin kohdin epäselväksi ja uudet käännökset paremmiksi.

Agricolan teoksia luettellessaan Porthan mainitsee erikseen Aapisen ja Katekismuksen, koska Psalmtarin esipuheessa annetun runomuotoisen tiedon voi tulkita viittaavan kahteen eri julkaisuun. Hän siteeraa Agricolan kirjettä kirjanpainaja Amund Laurentssonille vuonna 1551, jolloin vaikeiden aikojen lisäksi rasituksena olivat Psalmtarin ja siihen liittyvien profeettakirjojen painatusongelmat. Porthan kiinnittää huomiota myös siihen, että Agricola mainitsee Psalmtarin esipuheessa kääntäjiä olleen useita (”Muistas siis rukoillessas *heitä*, jotka tulkitsit suomeksi näitä.”)

Agricolan kuolemaa koskevassa kohdassa Porthan julkaisee kaksi latinankielistä muistorunoa, joista lyhyempi oli tarkoitettu hautakiveen hakattavaksi. Nämä runot eivät aiemmin olleet ilmestyneet painettuina. Agricolaa koskevan osuuden lopussa Porthan mainitsee Visbyn merilain kääntämisen alasaksasta ruotsiksi sekä Agricolan pojan Christianin toiminnan isänsä esikuvan mukaan Turun koulun rehtorina ja myöhemmin

---

³³ Maininnat löytyvät helposti *Opera omnia* -sarjan hakemisto-osan 8 avulla (Index hominum, s. 13). Itse piispainkronikka selityksineen on julkaistu saman sarjan osina 6 ja 7. Agricolan piispuuskautta koskeva osuus on osassa 7 sivuilla 851–873 (Porthanin alkuperäisnumeroinnin mukaan sivuilla 733–753). Ks. myös Heininen 1987.

³⁴ Sama tieto on esitetty vielä *Biografisen nimikirjan* (1879–1883) Agricola-artikkelissa, jonka on kirjoittanut Julius Krohn. Perusteellinen selvitys Agricolan sukujuurista on Viljo Tarkiainen artikkelissa Mikael Agricolan syntymäseutu ja omaiset (1946), joka on julkaistu kokoomateoksessa V. Tarkiainen: *Mikael Agricola. Tutkielmia*. Helsinki 1958.

Tallinnan piispana. Väitöskirjasarjan indeksiosuudessa Agricolan elämänvaiheet on listattu tiiviiksi luetteloksi.

Agricolaan viitataan myös eräissä muissa väitöskirjoissa, joiden aihepiirit liikkuvat kansankulttuurin, kielen, uskonnon tai Suomen historian aloilla.³⁵ Esimerkiksi vuonna 1781 ilmestyneessä väitöskirjassa *Historiola Concionum Sacrarum Fennicarum*, jota puolusti Ericus Tulindberg, siteerataan Agricolan Uuden testamentin alkupuhetta, jossa kerrotaan englantilaissyntyisen piispa Henrikin käännytystyöstä, latinan kielen käytöstä ja pappien kielitaidon puutteista. Lisäksi mainitaan Agricolan kääntämiä teoksia sekä pohdiskellaan piispanviran hoitoon liittyviä kysymyksiä ja ajoituksia erityisesti Martinus Skytten kuoleman aikoihin, koska eri lähteet antoivat näistä erilaisia tietoja. Papistolle maksettujen kymmenysten historiaa koskevan väitöskirjan³⁶ yhteydessä Porthan toteaa myös Agricolan mainitsevan kymmenysten maksamisesta. Turun akatemian kirjaston historiaa käsittelevässä väitöskirjasarjassa³⁷ on useita mainintoja kokoelmiin tavalla tai toisella hankituista Agricolan teoksista.

Christianus Eri Lencqvistin puolustamassa väitöskirjassa *De Superstitione Veterum Fennorum Theoretica et Practica*, joka painettiin vuonna 1782, Agricola ja hänen Psalttarinsa jumalainluettelo mainitaan jo esipuheessa tärkeänä lähteenä. Runon yksityiskohtiin palataan useissa kohdin sen mukaan, kun myyttisten henkilöhahmojen käsittely etenee. Kaksiosaisen väitöskirjan jälkimmäisessä osassa Agricolan esittämiä tietoja mainitaan kansanomaisten merkkipäivien yhteydessä. Näitä ovat mm. Ukon juhla ja kekri.

Ei vielä varsinaista kielentutkimusta

Porthan oli kiinnostunut monista asioista, myös kielistä, mutta hän ei vielä ollut nykyaikainen kielentutkija. Hän ei analysoinut eikä kommentoinut Agricolan käyttämää suomen kieltä, vaan ainoastaan hänen kirjoitustapaansa ja sitäkin hyvin yleisellä tasolla. Agricolan kielen rakenne ei välttämättä vaikuttanutkaan kovin oudolta vielä Porthanin aikana, sillä kirjakieli oli edelleen vakiintumatonta ja kirjoituksissa tuli usein esiin kirjoittajien oma murretausta. Vasta 1800-luvun kuluessa kirjakielelle määriteltiin sellaiset normit, joiden puitteissa vanhan kirjakielen poikkeavia piirteitä oli mahdollista arvioida järjestelmällisesti. Teosten murrepohjan osalta Porthan referoi Agricolan omaa tekstiä. Porthan itse oli sitä mieltä, että kirjakieltä saattoi hyvinkin rikastaa omaksumalla siihen aineksia murteista.³⁸ Näin ollen on ymmärrettävää, ettei hän kummeksunut Agricolan käyttämiä murre sanoja, vaan piti niitä asiaankuuluvina.

³⁵ Näitä on koottu *Opera omnia* -sarjan niteeseen 9.

³⁶ *Observationes circa Historiam Decimarum Ecclesiarum in Suecia; Opera omnia 11:2.*

³⁷ *Dissertatio historiam Bibliothecae Regiae Academiae Aboensis exponens; Opera omnia 5.*

³⁸ ”Tälle [Savon] murteelle ominaisten lukuisien sanojen joukossa on monia, jotka ovat erinomaisen käyttökelpoisia ja soveliaita rikastuttamaan yhteistä kieltämme. Osa niistä on jo alkanut (etupäässä kansanrunojen ja kirjailijain harrastuksen välityksellä) saada laajempaa tuntemusta ja käyttöä. Merkittävä määrä on kuitenkin yhä jäljellä aivan kuin kotoisten rajojensa sisään suljettuna. Ne voidaan kuitenkin vähitellen, kieleemme suureksi hyödyksi, saattaa yleiseen käyttöön erityisesti kirjailijoiden ja runoilijoiden harrastuksen välityksellä, kunhan noudatetaan asiaankuuluvaa harkintaa ja huolellisuutta, niin etteivät ne aiheuta lukijoille liikaa vaivaa.” *Valitut teokset* 1982, 319.

Porthanin rooli Suomen kriittisen historian tutkimuksen perustajana tulee selvästi näkyviin Agricolaa koskevissa kirjoituksissa. Porthan pyrki hakemaan käsiinsä kaikki mahdolliset lähteet, sekä painotuotteet että käsikirjoitukset, jotka voisivat kertoa jotakin tutkittavista asioista. Hän vertaili lähteitä keskenään ja osoitti niissä havaitsemansa erot. Hän toi ilmi myös sen, jos lähdeaineisto ei tarjonnut edellytyksiä päätelmien tekoon. Porthan kokosi tiedot siihen asti tunnetuista Agricolan teoksista, kertoi teosten nimet ja kuvaili niiden ulkoasua ja sisältöä. Näistä kuvauksista on ollut hyötyä myös myöhemmälle tutkimukselle, sillä ennen näköispainosten³⁹ julkaisemista Agricolan teokset ovat olleet harvinaisuuksia, joita edes yliopistoväen on ollut vaikea päästä näkemään ja tutkimaan.⁴⁰

Porthan oli myös kirjahistorian tutkija. Hän kommentoi kirjojen ulkoisia ominaisuuksia ja kertoi niiden painatukseen liittyvistä seikoista. Teoksia vertailemalla hän pyrki selvittämään, mitkä olivat olleet Agricolan julkaisujen vieraskielisinä esikuvina ja miten niissä näkyi reformaatioajalle ominainen siirtymävaihe katolisuuden ja luterilaisuuden välillä. Porthanin teksteistä näkyy selvästi, että hän on todella pidellyt teoksia käsissään ja perehtynyt niiden sisältöön itse lukemalla. Monet mielenkiintoiset yksityiskohdat, joita edelleen toistellaan Agricolan elämäntyötä koskevissa tutkimuksissa, ovat ensimmäistä kertaa olleet esillä jo Henrik Gabriel Porthanin kirjoituksissa.

Kaisa Häkkinen

Suomen kielen emeritaprofessori, Turun yliopisto
kahakki (apud) utu.fi

---

³⁹ Ensimmäinen näköispainossarja valmistui vuonna 1931, mutta siitä puuttuu Aapisen loppuosa, jota tuolloin ei ollut vielä löydetty. Nykyisin käytössä oleva näköispainossarja on *Mikael Agricolan teokset I–III*. Porvoo – Helsinki – Juva 1987. Suomenkielinen tekstiosuus on saatavissa verkossa osoitteessa http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agricola_coll_rdf.xml

⁴⁰ Esimerkiksi J. A. Cederberg toteaa synodaaliväitöskirjassaan *Suomalaisen Raamatun Historia Gezeleusten aikoihin saakka* (Turku 1885, 62), että Veisuista ja ennustuksista ei ollut säilynyt yhtään kappaletta tutkittavaksi. Myös Agricolan kieltä analysoinut August Ahlqvist (*Kieletär I* 1871, 1) joutui toteamaan, ettei hän ollut onnistunut saamaan käsiinsä kaikkia Agricolan teoksia. Heinisen Agricola-elämäkerran (2007) liitteenä on luettelo julkisissa kirjastoissa säilytettävistä Agricolan teosten niteistä, joita on säilynyt ainakin muutamia kaikista muista paitsi *Abckiriasta*.